

mis takistab teatud mõjude tungimist lapseni ja leevendab või võimendab teisi.

Kasvatus on inimese arengu sihikindel suunamine ja mõjutamine, tema ettevalmistamine eluks ja tööks. Kasvatusega püütakse kaasa aidata inimese potentsiaalsete võimete arengule eesmärgiga kujundada isiksus, kes suudab iseseisvalt toime tulla ja lahendada probleeme mitte ainult iseenda, vaid ka ühiskonna huvides. Seega ei ole kasvatus inimese surumine mingisse valmis vormi, sund muutuda vastavalt konkreetsetele nõuetele, vaid pigem võimaluste pakkumine igakülgselt arenguks. Kasvatus sõltub lapse eest. Lapse jõudmine uude arenguperioodi peaks kaasa tooma muutusi kasvatuses.

ARENGUPERIOODID SÜNNIST NOORUKIEANI

Arengusühholoogias jaotatakse inimese elukaar **arenguperioodideks**. Igal perioodil on oma eripära ja sellele vastav **arenguülesanne**, mille täitmise õnnestumisest sõltub järgnevate perioodide kordaminek.

Seega ei ole ükskõik, mis vanuses millist isiksuse joont arendada püütakse. Näiteks lapse mootorika* ehk liigutuste areng on põhiliselt ta sisemise küpsemise tulemus, mistõttu enamik lapsi hakkab istuma, seisma ja esimesi samme astuma 0,5–1-aastaselt. Ka rääkima õppimise kriitiline periood on esimestel eluaastatel. Samamoodi toimub isiksuse kujunemisel teatud omaduste areng eriti intensiivselt ja tulemusrikkalt teatud vanuses – enne ja pärast seda võib areng olla märgatavalt aeglasem ning tulemus kesisem.

Perioodide piire on nähtud erinevalt, mis on üsna loomulik – inimene ei muutu oma sünnipäeval, uude eluaastasse astudes, vaid järk-järgult, päevast päeva ja kuust kuusse, kuni tajub mingil hetkel, et ta on jõudnud uude arenguastmesse. Arengutempo võib olla kiirem või aeglasem, olenedes eel-

kõige individuaalsest eripärest, küpsemise kiirusest, aga ka välisteguritest.

Kasvataval on kasulik teada, millised on lapse arenguperioodid, mida nende puhul arvestada ja mida taotleda.

Imikuiga (0–1 aastat)

Ilma, ilma,
laps on tulnud ilma,
siia suurde ilma,
selle ilma sisse,
suure põllu pääle,
laia ilma laande.

Hando Runnel
Kõigulaul

Esimesel eluaastal on **inimese areng äärmiselt kiire**. Just imikueas toimuva tundaõppimine viimastel aastakümnetel on kaasa toonud suuri avastusi, mis näitavad, kui tähtis kõnealune periood tegelikult on. Pikka aega valitsenud arusaam, et alla aastane laps vajab eelkõige hooldamist, füsioloogiliste tarvete täitmist, et ta ei tea ega saa aru, mis tema ümber või temaga toimub, on osutunud vääraks.

Peamised sensoorsed* süsteemid on töövalmis sünnihetkest alates või varemgi, taju arengust seisab suur osa alles ees. Juba

vastündinu tunneb lõhna ja eristab lõhna järgi oma ema teistest. Kahe esimese elunädala jooksul õpib ta ära, et kisa peale tuleb keegi kohale, ja kisa omandab suhtlemise funktsiooni. Teisel elukuul algab koogamine* – laps häälitseb, kasutades eelkõige täishäälikuid. Ta mängib nendega, avastades ise oma hääle. Kolmekuune imik naeratab juba ta juurde astuvale inimesele. 8–9-kuusel imikul on välja kujunenud mälu talle oluliste inimeste kohta, ta hakkab võõrastama*. Vanema positiivne reaktsioon aktiveerib last ja järk-järgult õpib ta üha enam kasutama oma emakeele häälikuid. Silpide kasutamist häälitsemisel nimetame lalisemiseks*.

Ema/isa ja laps mõjutavad teineteist vastastikku – laps vanemat oma naeratuse, liigutusliku aktiivsuse ja eelkõige häälega; vanem last häälega (laps eristab oma vanemate hääli kõikidest muudest häälest), soojusega, hellusega.

Otsustavalt mõjutab lapse arengut tema suhe emaga/isaga, täpsemalt põhikasvatavaga – see ei pea tingimata olema bioloogiline ema, aga peab olema üks kindel inimene, keda laps usaldama õpib ja kellesse ta kiinduda saab. On mõõdetud ema suhtumist vastündinud lapsedesse ja leitud, et suhtumine vastündinusse aitab ennustada, milline on ema suhtumine lapsedesse veel kümme aastat hiljemgi. Mida rohkem ema sünnijärgsel ajal ise beebiga koos on ja teda hoiab, seda positiivsemaks kujuneb ema suhtumine. Mida rohkem isa kasvatuses osaleb, seda enam kiindub ta lapsedesse ja seda rohkem naudivad nad teineteise seltskonda. Mõlema vanema haaratus lapsega tegelemisse, lähedaste suhete tekkimine mõlemaga aitab luua nn ontoloogilist julgeolekutunnet* ehk julgust elu tunda õppida ning julgust olla ise.

Imik kogeb tänu vanematele, et maailm tema ümber on sõbralik ja meeldiv paik, kus elavad heatahtlikud inimesed. Just põhiturvalisuse väljakujunemine ongi esi-

mese eluaasta tähtsaim arenguülesanne. Usalduse tekkimine oma vanemate suhtes on aluseks turvatundele ja positiivsele, usalduslikule suhtumisele kõigisse ümbritsevasse. Siit saab alguse kiindumussuhte areng, mis mõjutab lähisuhete loomise ja säilitamise võimet edaspidises elus (vt ptk 3, Armumine ja armastus).

Arvestades asjaolu, et imikuea tähtsust on pikka aega alahinnatud, vajaks just see valdkond erilist tähelepanu lapsevanemate ja muude lastega tegelevate inimeste koostöös. Lapsevanemal on õigus teada, kui asendamatu on lapsele tuttava täiskasvanu (ema või isa või kasuvanema) pidev kohalolek esimesel eluaastal ja kuivõrd sõltub lapse kogu edasine areng selle inimese kättesaadavusest.

Tähtis on suhtuda igasse imikusse kui indiviidi, kel on oma eripära ja arengutempo. Normid on ikka ligikaudsed, suurte hulkade keskmised. Tegelikult jõuab üks laps oma arengus mingi saavutuseni varem, teine hiljem. Imikuea arengutempo alusel ei saa ennustada lapse tulevast arengut, intelligentsust* ehk arukust või toimetulekut.

Lapsevanem, kes pühendub imiku kasvatamisele, õpib kuulama ja mõistma signaale, mida laps annab. Vanem peab vastu võtma lapse mitteverbaalseid sõnumeid, enne kui ta otsustab, mis last vaevab. Paraku jäetakse sageli tõlgendus täpsustamata ja lihtsalt tehakse lapsega midagi, et teda rahustada (näiteks söödetakse, kuigi lapse nuttu ei põhjusta nälg, vaid mõni muu asjaolu). Veel hullem on muidugi, kui last vaigistamiseks raputatakse – see on lausa ohtlik. Juhtub, et last kahjustatakse ka teadmatusel, lootuses teda arendada või lõbus-tada. Tavaliselt imikule meeldib, kui teda hoitakse mitte lihtsalt süles, vaid kiigutatakse, kõrgele pea kohale tõstetakse või temaga hullatakse. Täiskasvanu püüab teha asju, mida laps naudib, nii keerutab mõni täiskasvanu last hoogsalt või isegi